Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.
Серія економічна. Серія юридична. Випуск 29/2021

http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5578672

Кисленко Д.П.
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності,
Навчально-науковий інститут права
ім. Князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом
https://orcid.org/0000-0001-6929-4236

ЗАХИСТ ПРАВ ОСОБИ В АСПЕКТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

JEL Classification: K 19.
SECTION "LAW": Право.

Анотація. В статті досліджено питання захисту прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження. Нами підтримують висловлені в літературі пропозиції щодо вдосконалення національної моделі виявлення кримінальних правопорушень та їх розкриття, створення цифрової платформи для взаємодії суб'єктів кримінального провадження тощо. У статті нами виокремлюються і інші напрямки вдосконалення національної моделі досудового розслідування щодо забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах діджиталізації кримінального провадження. По-перше, використання системи «Безпечне місто» в інтересах кримінального провадження та з метою захисту прав його учасників: встановлення камер для проведення загального спостереження; встановлення керованих (роботизованих) камер, які дозволяють оператору Системи скерувати камеру на ту чи іншу частину зображення,; встановлення панорамних (оглядових) керованих камер; встановлення аналітичних камер (200 LPR) з розширеними аналітичними функціями: визначення кольору та марки автомобіля, підрахунок кількості транспорту тощо. По-друге, всебічне використання фото та відеозапису із вилученням з переліку учасників кримінального провадження таких суб'єктів як поняті. Висока інформативність відеозапису надає можливість подальшого відтворення як картини всієї слідчої дії (за умови безперервності ведення запису), так і її окремих елементів з метою перевірки правомірності та допустимості дій осіб, що беруть участь в ній, а також оцінки достовірності отриманих результатів. Безперечною перевагою відеозапису перед іншими засобами фіксації ходу слідчих (розшукових) дій є можливість одночасної фіксації як візуальної, так і аудіо інформації, що дозволяє відобразити хід слідчої дії у всій повноті, для подальшого аналізу як в цілому, так і окремих, найбільш важливих моментів – законність здійснення процесуальних дій, поведінку учасників процесуальної дії тощо. По-третє, використання комп'ютерних систем для прийняття процесуальних рішень. У статті нами наводяться приклади використання штучного інтелекту в інтересах кримінального провадження.

Ключові слова*:* діджиталізація, цифровізація, захист прав, штучний інтелект, безпечне місто, відеозапис.

Abstract. The article examines the protection of individual rights in the aspect of the digitalization of criminal proceedings. We support the proposals made in the literature to improve the national model of detection and detection of criminal offences, create a digital platform for cooperation between the subjects of criminal proceedings, and so on. In the

article, we single out other areas of improving the national model of pre-trial investigation to ensure the rights and legitimate interests of the individual in the context of digitalization of criminal proceedings. First, the use of the Safe City system in the interests of criminal proceedings and to protect the rights of its participants: the installation of cameras for general surveillance; installation of controlled (robotic) cameras that allow the System operator to direct the camera to a particular part of the image; installation of panoramic (survey) controlled cameras; installation of analytical cameras (200 LPR) with advanced analytical functions: determining the colour and brand of the car, counting the number of vehicles, etc. Secondly, the extensive use of photos and videos with the removal from the list of participants in criminal proceedings of such subjects as witnesses. High informativeness of the video provides an opportunity to reproduce further the picture of the entire investigative action (provided the continuity of the recording) and its individual elements to verify the legality and admissibility of actions of persons involved in it as assess the reliability of the results. The indisputable advantage of video recording over other means of recording the course of investigative (search) actions is the possibility of simultaneous recording of both visual and audio information, which allows displaying the course of investigative action in full, for further analysis as a whole and individual, most important points - the legality of procedural actions, the behaviour of participants in procedural actions, etc. Third, the use of computer systems for procedural decisions. In the article, we give examples of the use of artificial intelligence in the interests of criminal proceedings.

Key words: digitalization, protection of rights, artificial intelligence, safe city, video recording.

Вступ

Термін «діджиталізація» поки що майже не вживається в українській правовій науці і законодавстві. Проте без сумніву, сучасна наука, в тому числі, і кримінальна процесуальна, не може залишитися осторонь цих процесів. Особливо з урахуванням того, що останніми роками кримінальне процесуальне право розвивається саме у напрямку оцифрування інформації, використання електронних джерел доказів, створення електронних реєстрів тощо. Однією з головних державних ініціатив, яка і є проявом діджиталізації, є програма «Держава у смартфоні». За її допомогою уряд планує до 2024 р. зробити 100 % публічних послуг доступними громадянам та бізнесу онлайн. Наразі для цього створено окреме міністерство - Міністерство цифрової трансформації України. Однак не лише публічні послуги переходять до цифрової сфери, наразі відбувається трасформація кримінального провадження у бік його цифровізації. Впровадження досягнень науково-технічного прогресу в кримінальне судочинство традиційно схвалюється у колах наукових та практичних працівників. Підстав для цього багато: за два останніх десятиліття відбулася комп'ютеризація органів досудового розслідування та суду; з'явилася цифрова фотографія, цифровий ведіозапис; поширилася мережа Інтернет; було створено електронні бази даних, якими можуть користуватися відповідні підрозділи без обмежень у часі, які існували за паперових носіїв; істотно спрощено процес фіксації ходу і результатів слідчих дій, судового розгляду тощо. Але водночас варто звернути увагу, що висловлюються побоювання щодо застосування цифрових технологій у сфері кримінального провадження: чи вдасться забезпечити конфіденційність баз даних від хакерських атак, особливо в умовах гібридної війни; чи позитивно вплине діджиталізація кримінального провадження на забезпечення прав особи в кримінальному провадженні тощо.

Враховуючи новизну обраної для дослідження тематики, коло наукової літератури з цього питання є обмеженим. Так, питання забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації» кримінального провадження стали об'єктом наукового дослідження у статті М.І. Демури, Д.І. Клепки, І.О. Крицької [1, с. 295-301]. Інформаційна теорія доказів та проблеми використання електронних засобів доказування у кримінальному провадженні розглядалися в роботі М.Є. Шумило, Р. Юрка, В.А. Капліної [2, с. 118-131]. Варто відмітити, що електронне

кримінальне провадження стало предметом наукового обговорення на спеціалізованих конференціях [3]. Монографічне дослідження С.В. Зуєва присвячено актуальним проблемам розвитку інформаційних технологій в кримінальному судочинстві. В роботі автори визначили консолідуючі ідеї, виробили загальні підходи в рішенні проблем теорії і практики розвитку інформаційних технологій в кримінальному судочинстві [4]. Використання в доказування у кримінальних справах інформації, представленої в електронному вигляді було предметом розгляду в дисертаційній роботі С.І. Кувичкова [5]. Порівняльно-правове дослідження електронних доказів і проблем забезпечення прав громадян на захист таємниці особистого життя в кримінальному процесі на прикладі Сполучених Штатів Америки було здійснено Р.І. Оконенко [6].А.В. Скрипник присвятив своє дисертаційне дослідження використанню інформації з електронних носіїв у кримінальному процесуальному доказуванні. В роботі автор проаналізував теоретичні основи та іноземний досвід використання цифрової інформації у кримінальному процесуальному доказуванні, іноземний досвід використання цифрової інформації у кримінальному процесуальному доказуванні. дисертант в роботі присвятив основну увагу цифровій інформації як засобу доказування за кримінально-процесуальним законодавством України [7].

Метою статті є дослідження питання захисту прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження.

Результати

Сучасний етап розвитку кримінального судочинства можна охарактеризувати термінами «цифровізація», «діджиталізація», «оцифрування». Науковці зазначають, що вдосконалення національної моделі досудового розслідування щодо забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах діджиталізації кримінального провадження має відбуватися в декількох напрямках:

1) вдосконалення національної моделі виявлення кримінальних правопорушень та їх розкриття, що включатиме в себе, по-перше, визначення місця цифрової інформації та її носіїв у системі процесуальних джерел доказів; по-друге, розширення законодавчо регламентованих способів формування доказової інформації у кримінальному процесі; зміна концептуальних підходів до перевірки та оцінки доказів у кримінальному процесі;

2) створення цифрової платформи для взаємодії суб'єктів кримінального провадження. Вчені зазначають, що потенційними напрямками реалізації ідеї щодо створення платформи мають стати наступні: закріплення можливості подачі заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення шляхом електронного звернення; створення єдиного електронного реєстру матеріалів досудового розслідування, що має забезпечити вільний доступ сторін до матеріалів провадження [1, с. 296-299].

Підтримуючи наведені наукові пропозиції, додамо, що кожен із зазначених напрямків має забезпечити права та законні інтереси його учасників. Так, закріплення можливості подачі заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення шляхом електронного звернення забезпечить право потерпілого, заявника на подачу заяви про кримінальне правопорушення, а також надасть можливість користуватися сучасними технологіями і заощадить час. Створення єдиного електронного реєстру матеріалів досудового розслідування забезпечить доступ учасників кримінального провадження до необхідних матеріалів у будь-який час та із мінімальними ресурсами, а також знешкодить бюрократизовану процедуру доступу до матеріалів, яка існує сьогодні. Визначення місця цифрової інформації та її носіїв у системі процесуальних джерел доказів надасть можливість користуватися цифровою інформацією як джерелом доказів, оскільки наразі це питання не отримало свого однозначного законодавчого вирішення.

Правозастосовна практика свідчить, що впровадження окремих наукових пропозицій щодо діджиталізації кримінального провадження вже відбувається. Так, 30 квітня 2020 р. відбувся запуск пілотного проекту системи електронного кримінального провадження eCase. Першими в дії її перевірили антикорупційні органи (Національне антикорупційне бюроУкраїни (далі – НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі - САП) та Вищий антикорупційний суд (далі -ВАКС)).

НАБУ у своєму звіті за перше півріччя 2020 р. зазначає, що запуск системи електронного кримінального провадження eCase MS є одним із пріорітетів та, водночас, викликів для Національного бюро. За допомогою eCase було синхронізовано діяльність НАБУ, САП та ВАКС із

шістьома системами і реєстрами та надано можливості зі створення, зберігання й обміну е-документами. Додамо, що реалізація проєкту здійснюється за технічної, експертної та фінансової (1,4 млн євро) підтримки Антикорупційної ініціативи ЄС в Україні (EUACI). Техрозробка системи почалася у 2019 р.

НАБУ за результатами опрацювання пілотної версії eCase виділяє 3 групи основних ризиків, які можуть виникнути на шляху повноцінного запуску системи:

1) нормативні. Перш за все, для початку роботи eCase MS у законодавстві має з'явитися поняття «електронного кримінального провадження». Йдеться про ухвалення закону, що передбачає відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Крім того, основні правила діяльності eCase MS мають закріпитися міжвідомчим положенням. Наразі як законопроєкт, так і проєкт положення підготовлені та перебувають на розгляді відповідно в Офісі Президента України й Офісі Генпрокурора та Вищої ради правосуддя;

2) інтегративні. Застереження щодо інтеграції стосуються поєднання роботи eCase MS із Єдиним реєстром досудових розслідувань та автоматизованою системою документообігу суду «Д-3». Без допомоги в цьому власників систем - Офісу Генпрокурора та Державної судової адміністрації - детективи, прокурори і судді муситимуть дублювати дані в різних системах;

3) безпекові. Стосовно питання безпеки, безумовно, важливого для всіх бенефіціарів системи, то eCase MS підлягає державній експертизі в сфері технічного захисту інформації, яку має здійснити Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації. На цей час систему попередньо перевірили на зовнішні і внутрішні втручання експерти, запрошені EUACI. Працівники антикорупційних органів, які обслуговуватимуть eCase MS, вже й самі мають досвід її тестування на проникнення [8].

Підтримуючи точку зору авторів щодо вдосконалення національної моделі досудового розслідування щодо забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах діджиталізації кримінального провадження, зазначимо, що нами також виокремлюються і інші напрямки.

По-перше, використання системи «Безпечне місто» в інтересах кримінального провадження та з метою захисту прав його учасників.Це програма, якою планується охопити всю Україну. Вона не тільки про виявлення та розслідування злочинів, вона і про вчасне реагування пожежної, рятувальної, медичної, дорожньої й інших комунальних та державних служб, про припинення і ліквідацію кризових ситуацій криміногенного, терористичного, природного й техногенного характеру тощо. Наразі складно підрахувати кількість міст, які вже почали запровадження «безпечного міста», але можемо зазначити серед них Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Львів, Рівне, Житомир, Луцьк, Кропивницький. Використання означеної програми має декілька напрямків, зокрема, встановлення камер для проведення загального спостереження; встановлення керованих (роботизованих) камер, які дозволяють оператору Системи скерувати камеру на ту чи іншу частину зображення, приблизити його до необхідного рівня; встановлення панорамних (оглядових) керованих камер, які дозволяють водночас проводити огляд значної частини міста; встановлення аналітичних камер (200 LPR) з розширеними аналітичними функціями: визначення кольору та марки автомобіля, підрахунок кількості транспорту тощо;

*По-друге,*всебічне використання фото та відеозапису із вилученням з переліку учасників кримінального провадження таких суб'єктів як поняті. Так, значно розширені можливості застосування засобів фото та відео фіксації за допомогою цифрових технологій, прийшли на зміну аналогової фотографії, а використання відеозапису стало доступним і простим у застосуванні. Як відзначають зарубіжні дослідники, першими переходити на використання цифрового формату в США стали лабораторії штату Каліфорнія у 2000 р, останніми - штату Вісконсін в 2009 р. [4, с. 126].

У вітчизняній практиці подібних даних немає, але можна стверджувати, що на даний момент аналоговою технікою вже не користуються.Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). Втім за чинним законодавством слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої

(розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України) [9].

Не ставлячи за мету дослідження процесуальної ефективності участі понятих під час здійснення процесуальних дій, зауважимо, що правозастосовній практиці відомі непоодинокі випадки, коли поняті не були присутніми під час здійснення процесуальних дій, а лише ставили розпис; коли поняті не пересувалися за слідчим під час проведення обшуку у будинку, а лише очікували на одному місці; коли поняті були зацікавленими особами і підтверджували своїми підписами дані, які насправді не відбувалися тощо. Наведена негативна практика знижує ефективність залучення понятих до участі у процесуальних діях та ставить питання щодо вилучення понятих із переліку учасників кримінального провадження. Такі приклади свідчать, що в окремих випадках участь понятих може порушувати права та законні інтереси інших учасників – підозрюваного, потенційного підозрюваного, потерпілого.

У той же час навряд чи хто-небудь стане заперечувати високу інформативність відеозапису, який надає можливістьподальшого відтворення як картини всієї слідчої дії(за умови безперервності ведення запису), так і її окремих елементів з метою перевірки правомірності та допустимості дій осіб,що беруть участь в ній, а також оцінки достовірності отриманих доказів. Таким чином, безперечною перевагою відеозапису перед іншими засобами фіксації ходу слідчих (розшукових) дій є можливість одночасної фіксації як візуальної, так і аудіо інформації, що дозволяє відобразити хід слідчої дії увсій повноті, для подальшого аналізу як в цілому, так і окремих, найбільш важливих моментів – законність здійснення процесуальних дій, поведінку учасників процесуальної дії тощо.

По-третє, використання комп'ютерних систем для прийняття процесуальних рішень. Цей напрямок наразі видається дещо нереалістичним, однак світовий досвід засвідчує активне використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні. Так, є дані про використання штучного інтелекту під час прийняття рішення про реєстрацію заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення в Іспанії. Так, вчені із Мадридського університету імені Карла III і Кардіфського університету в Уельсі розробили штучний інтелект – алгоритм VeriPol, який здатен виявляти неправдиві повідомлення в поліцію на основі аналізу їх змісту. Ця технологія була протестована поліцією Іспанії у 2017 р.: зокрема, слідчі перевіряли висновки ШІ на особистих зустрічах із заявниками – цікаво, що у 83% випадків версія заявника не підтверджувалася, наслідком чого стало закриття провадження [10].

США, будучи одним з передових користувачів штучного інтелекту у правосудді, використовують такі технології під час орання запобіжного заходу. Так, дослідники зі Стенфордського університету (Stanford Computational Policy Lab) розробили алгоритм, який асистує судді під час обрання до підсудного: тримання під вартою або застави. Розглянувши близько 100 тисяч процесуальних документів, пов'язаних з обранням запобіжних заходів, розробники виявили, що одні судді в 90% випадків дозволяють громадянам виходити під заставу, тоді як інші – тільки в 50%. Програма дає змогу справедливо оцінити ризики і обирати тримання під вартою значно меншій кількості осіб [11].

Наведені приклади можливого використання штучного інтелекту свідчать про його корисні властивості для кримінального провадження. Також варто відмітити, що штучний інтелект позбавлений висловлення власних точок зору, а діє виключно за алгоритмом, тобто порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження із використанням штучного інтелекту мінімізоване.

Однак, на наш погляд, не в усіх випадках можна «довірити» штучному інтелекту приймати процесуальні рішення. Так, відповідно до ч. 1-4 ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371-374 КПК України. Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне. Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується

досудове розслідування. Вбачається, що наразі можна вести мову лише про можливість використання алгоритмів штучного інтелекту для прийняття процесуальних рішень у формі постанови слідчого, дізнавача як перший етап впровадження технологій до процесуального порядку прийняття рішень.

Висновки

Вдосконалення національної моделі досудового розслідування щодо забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах діджиталізації кримінального провадження, має відбуватися в декількох напрямках: *по-перше,* використання системи «Безпечне місто» в інтересах кримінального провадження та з метою захисту прав його учасників: встановлення камер для проведення загального спостереження; встановлення керованих (роботизованих) камер, які дозволяють оператору Системи скерувати камеру на ту чи іншу частину зображення, приблизити його до необхідного рівня; встановлення панорамних (оглядових) керованих камер, які дозволяють водночас проводити огляд значної частини міста; встановлення аналітичних камер (200 LPR) з розширеними аналітичними функціями: визначення кольору та марки автомобіля, підрахунок кількості транспорту тощо. *По-друге*, всебічне використання фото та відеозапису із вилученням з переліку учасників кримінального провадження таких суб'єктів як поняті. Висока інформативність відеозапису надає можливість подальшого відтворення як картини всієї слідчої дії (за умови безперервності ведення запису), так і її окремих елементів з метою перевірки правомірності та допустимості дій осіб, що беруть участь в ній, а також оцінки достовірності отриманих результатів. *По-третє,* використання комп'ютерних систем для прийняття процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Демура М.І., Клепка Д.І., Крицька І.О. Забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації» кримінального провадження. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 295-301.
2. Шумило М. Є., Юрка Р., Капліна В. А. Інформаційна теорія доказів та проблеми використання електронних засобів доказування у кримінальному провадженні засобів доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2019. Т. 26, № 2. С. 118-131.
3. Електронне кримінальне провадження: матеріали круглого столу (25 липня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 56 с.
4. Развитие информационных технологий в уголовном судопроизводстве: монография / под ред. докт. юрид. наук С.В. Зуева. Москва: Юрлитинформ, 2018. 248 с.
5. Кувычков С.И. Использование в доказывании по уголовным делам информации, представленной в электронном виде: дисс. … канд.юрид.наук. Нижний Новгород, 2016. 273 с.
6. Оконенко Р.И. Электронные доказательства» и проблемы обеспечения прав граждан на защиту тайны личной жизни в уголовном процессе: сравнительный анализ законодательства Соединенных Штатов Америки и Российской Федерации: дис. … канд. юрид. наук. Москва, 2016. 158 с.
7. Скрипник А.В. Використання інформації з електронних носіїв у кримінальному процесуальному доказуванні: дис. … канд.юрид.наук. Харків, 2021. 354 с.
8. Національне антикорупційне бюро України: звіт за перше півріччя 2020 р. С. 71.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
10. Ученые из Уэльса и Испании разработали ПО, оказавшееся настолько эффективным, что его на вооружение взяли испанские полицейские. Алгоритм VeriPol определяет, на какие заявления полиции не стоит тратить силы. URL: https://hightech.plus/2018/10/29/ii-detektor-lzhi-vichislyaet-vruna-po-ego-pismam (дата звернення: 19.07.2021).
11. Штучний інтелект у правосудді. URL: https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/ (дата звернення 19.07.2021).